

הרב שלמה אבינר

ראש ישיבת עטרת כהנים

ורב הישוב בית אל

הקדמה לספר קהלת

ראשי פרקים

1. "הכל הבל".
2. "דברי קהלת בן דוד".
3. "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל".
4. "אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים".
5. "יתרון לחכמה מן הסכלות".
6. "בעלי אספות נתנו מרעה אחד".

1. "הכל הבל" (א' ב)

ספר קהלת הוא ספר מביך. עד כדי כך שחכמים רצו לגונזו עקב הסתירות הפנימיות שבו (שבת ל' ב). הסתירות אינן רק בינו לבין עצמו, אלא גם בינו לבין משה רבינו, כפי שאומרים חז"ל, שמשנה רבינו אמר "ולא תתורו אחרי לבבכם" (במדבר ט"ז לט) ובספר כתוב "שמח בחור בילדותך" (ו"א ט) - עשה חיים, תיהנה. הסתירות אינן מופיעות רק מדי פעם, אלא האוירה הכללית של הספר היא של סתירה.

דברים רבים הכתובים בספר קהלת בלתי נסבלים, מלאי הבל ופסימיות. פסוקים תמוהים המשבחים את המתים שטוב להם, והטוב מכולם הוא לאותם שכלל לא נולדו (ו' ב - ג), וכן דוגמאות רבות אחרות. האוירה הנהנתנית שבספר גם היא נובעת מן האוירה הפסימית. הכל רע וממילא מחר נמות, ובמוות אין הבדל בין אדם לבהמה (ג' יט), לכן כל עוד אפשר, אכול, שתה ותינה.

אמנם, הסתירות המקומיות תורצו כולם על ידי חז"ל. לפעמים הן מתורצות באותו פסוק עצמו. למשל, "שמח בחור בילדותך", בסיפא של הפסוק נאמר "ודע כי על כל אלה יביאך הא-להים במשפט" (שם י"א ט). עשה כרצונך, אך אל תתלונן בעתיד כשתיאלץ לשאת בתוצאות. אבל השאלה על הספר היא השאלה העקרונית, מדוע

כתב שלמה המלך ספר שכולו מלא סתירות ותירוצים? לכאורה, המסר המוסרי יכול להיאמר באופן ישיר וחלק. מדוע ליצור סתירות ולעורר מחשבות שליליות? מדוע לומר לבחור: עשה כרצונך, אך יש לכך מחיר... מדוע לסבך את המסר?

הבעייתיות של ספר קהלת אינה נעוצה בסתירות מקומיות הניתנות לפיתרון, אלא באוירה הכללית הפסימית, הנהנתנית והביקורתית של הספר כולו.

2. "דברי קהלת בן דוד" (א' א)

מבקרי המקרא ניסו ליחס את הספר לתקופה מאוחרת יותר משל שלמה המלך, שבתקופתו לא היו מקובלות תיאוריות פסימיות נרחבות כל כך. הם לא יכלו לאחזר את הספר לתקופה מאוד מאוחרת, כיון שהמלך שכתב את הספר היה חזק ואדיר, ואחרי בית המקדש השני מלכי ישראל היו חלשים ועניים. אחד מהמבקרים הללו, החליט שהורדוס הוא שכתב את הספר ואפילו ידע את גילו של הורדוס בזמן כתיבת הספר. לטענתו, הוא כתב את הספר בגיל שמונים (גרץ). מהיכן ה"דיוק" הזה? אותו אפיקורס שהתיימר לדייק כל כך בהוכחות מהוכחות שונות יוצא נגד פסוק מפורש: **"דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים"** (קהלת א' א).

רבי אברהם אבן עזרא התעסק רבות עם מבקרי המקרא בני זמנו. בכל הזדמנות הוא מוצא דרך לרסק את הוכחותיהם המדומות.

ההוכחה העיקרית עליה הם מסתמכים במקרה שלנו היא הסגנון. כלומר, תקופות שונות באות לידי ביטוי בסגנונות כתיבה שונים. השימוש באות היחס "ש", למשל, הוא סגנון מאוחר, לעומת מילת היחס "אשר" שהיא עתיקה יותר, ומתאימה לדבריהם לתקופת שלמה המלך. בספר קהלת יש שימוש באות היחס "ש". אבל, אנו מוצאים שימוש ב"ש", עוד קודם לימי שלמה, בשירת דבורה: "עד שקמתי דבורה" (שופטים ה' ז). אין להם תשובה לפסוק זה, המופיע בספר שופטים, והתחמקותם היא שהפסוק הוא "יוצא מן הכלל".

הוכחה שנייה של מבקרי המקרא היא היחס: "מלך בירושלים" (א' א). הם טוענים שאם נאמר "מלך בירושלים", הרי שכבר היה פילוג בממלכה, והיה מלך גם במקום אחר. הוכחה משונה ביותר. הרי מספר פעמים בספר שמואל ובספר מלכים דוד המלך נקרא: "מלך ירושלים" זמן רב לפני הפילוג. נאמר גם על שלמה המלך עצמו: "איהמים אשר מלך שלמה בירושלים על כל ישראל ארבעים שנה" (מלכים א' י"א מב). זהו הסגנון של המקרא. סגנון זה מופיע גם ביחס למלכים אחרים, למשל: "יבין מלך כנען אשר מלך בחצור" (שופטים ד' ב). טענות אלו חלשות.

עיקר טענתם היא ההשקפה הפסימית שמזכירה להם את הפילוסוף היווני הרקליט, שהיה פסימיסט. אחריו באו פסימיים מודרנים כמו שפונהאואר בעקבות ההשקפה הבודהיסטית. השקפתו של הרקליט טוענת שכל העולם זורם, אין דבר יציב בעולם. "לעולם אינך שותה מים באותו מקום בנהר". אמירה זו יכולה להיות גם אופטימית מאוד. הנה, הכל זורם מתקדם ומתפתח. אבל אצל הרקליט הפסימי הגדול, הכוונה היא שהדברים חמקניים "בורחים בין האצבעות", זורמים ממך והלאה.

אמנם, הרקליט פיתח השקפת עולם פסימית מסודרת ושיטתית, אך אין הוא ממציא הפסימיות. קדמו לו אנשים פסימיים, ודעות ופתגמים פסימיים הסתובבו בעולם. שלמה המלך, החכם מכל אדם, היה מסוגל לחשוף לתאר ולבטא השקפה פסימית שסודרה והפכה להיות מוכרת כמה מאות שנים מאוחר יותר. אילו נכתב הספר מאוחר יותר, כפי טענת מבקרי המקרא, היה מדבר על הגלות שהיא הדבר הנורא ביותר. היה מדבר על שלטון זר, על צער הפילוג, בספר קהלת אין זכר לדברים אלה. הוא מבטא סבל של נגיסה חברתית או סבל של פגעי טבע, מחלות ומוות. אין הוא מזכיר כלל חורבן וגלות.

3. "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל" (ד' יג)

אומר קהלת: "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להיזהר עוד" (קהלת ד' יג). המלך אינו יודע להיזהר, לעומתו הילד המסכן הוא חכם. "כי מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש" (שם שם יד). מיהו הילד המסכן והחכם לעומת המלך הזקן והכסיל? "ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו" (שם שם טו). מיהו "הילד השני" המוזכר כאן? הפסוק מעורפל מאוד. מסופר על מלך זקן וכסיל שאינו יודע להיזהר, על אסיר שנולד רש ורצה למלוך ועל ילד שני. למי רומז המחבר?

מסביר התרגום שזהו צערו של שלמה המלך על רחבעם שאינו ממלא את מקום אביו, הוא המלך הזקן והכסיל. שלמה המלך בנה אימפריה אדירה עשירה ועצומה ובנו רחבעם התמנה למלך בגיל ארבעים ואחת, גיל צעיר יחסית, אך הוא הזדקן והיה כסיל ובלתי זהיר. לעומתו, יצא מבית האסורים ירבעם בן נבט, שהיה חכם ותפס את מקומו, והילד השני הוא בנו של רחבעם, אביה, שהיה עוד גרוע מאביו.

שאלה: כיצד שלמה ידע על התהליך הזה, הרי הדברים התרחשו אחרי מותו?

תשובה: שלמה המלך הכיר את בנו, לכן ידע את העומד להתרחש.

שאלה: מדוע, אפוא, אין הוא מכשיר אותו לתפקידו?

תשובה: אנשים גדולים רבים אינם זוכים שבניהם ימשיכו דרכם. הדוגמאות רבות: משה רבינו, שמואל הנביא, עלי הכהן.

שאלה: מדוע שלמה אינו משאיר לרחבעם צוואה מפורטת מה עליו לעשות. כפי שעשה דוד לשלמה?

תשובה: כאשר אדם אינו כשיר לתפקידו, צוואה אינה עוזרת. שלמה היה אדם גדול ומוכשר, לכן דוד יכול היה להפקיד עליו משימות ברורות. רחבעם אינו מוכשר לתפקידו, והדבר גורם לשלמה צער רב. ירבעם בן נבט מרד בשלמה המלך שלוש פעמים עוד בחייו, לכן שלמה ידע בדיוק לאן תגיע ממלכתו אחרי מותו והדבר גרם לו צער עצום פסימיות גדולה. אין מדובר בפסימיות בגלל סיבות אישיות טפלות, הוא דאג לעתידה של מדינת ישראל, לכל הבניין המופלא שעומד להתפורר ולהתמוטט. שלמה ביטא את צערו העמוק על מדינת ישראל המתפוררת.

שאלה: מדוע שלמה אינו ממנה אדם אחר למלכות?

תשובה: אין אדם אחר. בנו אמור להמשיך אותו, וכנראה לא היה אדם מוכשר יותר ממנו במשפחה. האדם האחר הוא ירבעם בן נבט. אדם מוכשר מאוד שתפס את השלטון וקיבל אישור של הנביא על מעשיו (מלכים א' י"א לא).

דוגמא זו הבאנו, כדי להוכיח ששלמה המלך הוא שכתב את ספר קהלת, והסיבה לפסימיות ולצער מרומזת בפסוק. "אי לך ארץ שמלכך נער" (קהלת י' טז), אומר קהלת. המלך הבא הוא נער, ילדוטי ואינו רציני, ללא קשר לגילו הביולוגי. נאמר בדברי הימים על רחבעם: "ורחבעם היה נער ורך לבב" (דברי הימים ב' י"ג ז). מסיבה זו: "ושנאת אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי" (ב' יח). שנאה, יאוש וצער. הנה עמלתי ובניתי כה הרבה, והבא אחרי אינו מסוגל לשמור על עמלי. המצב מתסכל ומרגיז. הפתרון קיים בסופו של דבר, אך הפסימיות של הספר נובעת קודם כל מהתמודדות עם מצב חמור באמת. אין מדובר בפסימיות של אדם השקוע בקשיים אישיים, אמיתיים או מדומים. שלמה המלך בנה את מלכות ישראל והנה היא על סף התפוררות.

שאלה: אם כן מדוע לא גנזו את הספר?

תשובה: אכן רצו לגנוז את הספר המביך והמבלבל הזה, אך בסופו של דבר נמנעו מכך. בכגון זה מסבירים חז"ל: "ישרים דרכי ד' וצדיקים ילכו בס' ופשעים יכשלו

בס" (הושע י"ד ז). אמנם הספר מביד, אך מי שבסיכומו של הספר יוצא נבוך, זו בעיה שלו, כיוון שיש מי שלמידת הספר תחזק אותו, ואין סיבה שיפסיד. אין הצדקה לגנוז כל דבר שמביא לתהייה ומבוכה. שואלים חז"ל, מדוע ברא אלוהים את השמש, הרי יש מי שעובד לה עבודה זרה? אלא, מי שנכשל בעבודה זרה, זו חולשה שלו, אין זו סיבה שנשב בחושך ובקור (עבודה זרה נ"ד ב).

שאלה: ספר איוב גם הוא פסימי, מדוע לא היתה התלבטות על גניזתו?

תשובה: בספר איוב נאמרים דברים קשים, אך תמיד ניתנת תשובה מיידית. ארבעה רעים עונים לאיוב לאורך כל הספר.

איוב כועס על דברי הרעים ואינו מקבל את דבריהם, ובסופו של דבר גם ריבונו של עולם אומר להם שדבריהם אינם טובים וחזקים כשאלותיו של איוב. חז"ל אומרים שאמנם בספר איוב השאלות הן קשות ונוקבות אך "אין אדם נתפס בשעת צערו" (בבא בתרא ט"ז ב). בספר קהלת הבעיה קשה יותר, כיוון שהדברים באים בערבוביה גדולה. אין להכחיש שאדם נבוך בקוראו את הספר. ללא עיון מעמיק קשה להבין את המסר שבו.

התרגום (קהלת ב' יח) שהובא לעיל, אומר: "בגין דאשבקיניה לרחבעם ברי דאת יבתרי וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיה ויחסין פלגות מלכותא". רחבעם קיבל שני שבטים וירבעם עשרה שבטים, וזה סבלו וצערו של שלמה המלך. "ומי יודע" אומר קהלת "החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש גם זה הבל" (ב' יט). עבדתי כה קשה. מי יודע מי יבוא אחרי, חכם או סכל. אכן זה הבל - מחשבה זו גורמת ליאוש. "וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש" (שם כ). דברים אלה אינם התנגדות לעצם העמל, כפי שיש מבינים, פסוקים רבים נוזפים בעצל, למשל: "בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית" (י' יח), אלא מובא כאן תסכול על העמל שבסופו של דבר יורד לטמיון. "כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו גם זה הבל ורעה רבה" (ב' כא). אדם מלא כשרונות בנה דבר נפלא ובנו יורשו נטול הכשרונות, הורס הכל. אכן "הבל ורעה רבה". אם כן, ההסתכלות הפסימית היא בעלת אחיזה היסטורית. הדברים הנאמרים נכונים אמנם ומתאימים למצבים ומקרים רבים במציאות, אלו היגדים מטפיסיים כלליים ונצחים אשר להם גם אחיזה היסטורית על המתרחש במלכות שלמה עצמה. הדברים המופשטים הפילוסופיים נאמרו לאור חוויות ותחושות שהוא עצמו חווה באופן קשה מאוד.

4. "אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים" (א' יב)

לשלמה המלך היו מספר ירידות בזמן מלכותו, מריבות ומרידות. "שלש ירידות ירד... הירידה השלישית שמרדו בו בני ישראל" (מדרש זוטא שיר השירים א'). "וירם יד במלך" (מלכים א' י"א כו). הוא ירבעם שמרד בשלמה "וימרד על אדניו" (דברי הימים ב י"ג ו). באגדות חז"ל מתואר באריכות שהורידו את שלמה ממלכותו והוא הסתובב בארץ בחוסר כל ואשמדאי התחזה לשלמה המלך (גיטין ס"ח ב). יתכן שאשמדאי היה משל או היה ממש, אך שלמה בכל אופן ירד ממלכותו. בספר מלכים אמר הנביא: "ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשְׁתָּנו כל ימי חייו" (מלכים א' י"א לד). משמע שבסוף חייו שלמה המלך לא היה מלך אלא נשיא, מעין נשיא כבוד. יש אומרים שהיה מלך, הדיוט ומלך. הוא היה מלך, אך כד זרקו אותו מהמלוכה ושוב חזר למלכותו ויש אומרים שהיה מלך והדיוט ולא חזר למלכותו (קהלת רבה א' יב). אפשר לפשר בין שתי הדעות: הוא היה מלך, הדיוט ונשיא. נשיא אינו מלך אך אינו ממשוטי העם. כך אפשר להבין ששלמה צפה את העומד להתרחש אחרי מותו, שהרי ההתדרדרות החלה כבר בחייו. כבר בחייו מרדו בו ואנשי ירושלים לא היו מרוצים ממנו תוך כדי כהונתו.

"אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים" (קהלת א' יב). "הייתי" בלשון עבר, כעת כבר אינני מלך. "ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם מנחם" (שם ד' א). ישנם עשוקים שנוסף לעושק שהם סובלים ממנו גם מנחם אין להם, כיוון שלנחם אותם נחשב למרידה במלכות, המביאה להעמדה לדין על ערעור השלטון. שלמה המלך ראה את העשוקים וכבר לא יכול היה לטפל בהם, כיון שהיה מלך ללא סמכויות.

5. "יתרון לחכמה מן הסכלות" (ב' יג)

שאלה: לשם מה לומר את כל הדברים המייאשים האלה? הרי היאוש אינו אידיאל. יש להיאזר בעוז, בגבורה, באופטימיות ובשמחת יצירה?

תשובה: התשובה לשאלתך נמצאת בספר עצמו: "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט" (ו' א). הזבוב הקטן מסוגל להרוס שמן רב. אם הוא נופל לתוך גיגית שמן הוא מרקיב הכל. כך גם הסכלות. מעט שטויות יכולות להיות חמורות מאוד ולהבאיש חכמה וכבוד רב. שטות אחת קטנה יכולה לקלקל עשייה רבה. פירוש זה הוא פשט הפסוק. אם כי יש בו קושי. בפירוש זה משמעות

המלה "יקר" הוא חמור, כבד, ובכל ספר קהלת המשמעות של "יקר" היא לחיוב, מעלה. לכן חז"ל פירשו ש"יקר" הוא מעולה: "עשרה נקראו יקרים ואלו הן... והסכלות" וייקרא רבה ב' א, וכן עיין במדרש תהילים קטז', ה [בובר], מדרש שמואל ח' ז, "זוהר" ח"ג מ"ז ב. סכלות מעטה ושטות מעטה היא דבר טוב. היא חשובה מדברי חכמה. "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך" (ב' ג). שואל ה"זוהר", במה החידוש הגדול שהחכמה עולה על הסכלות כיתרון האור על החושך? אין צורך להיות שלמה המלך כדי להכיר ביתרון זה. אלא, מתרץ ה"זוהר", שהמ"ם אינה מ"ם היתרון אלא מ"ם המקור. מתוך החושך מבינים טוב יותר את דרך האור. מתוך הסכלות מבינים טוב יותר את ערך החכמה. אין תמיד אפשרות להאריך בהסברים מה טוב ומה יקר. לעתים יש לצאת מנקודת מוצא הנותנת אפשרות ביטוי לשטויות, ליאוש, לקושיות ולכפירה, ומתוך הקושיא מצליחים לבאר את דברי החכמה אלף מונים טוב יותר. זאת החכמה היוצאת ממעט סכלות. מרן הרב קוק מרחיב על כך את הדיבור בספרו "אורות הקודש", בפרק "סכלות מעט". הוא אומר: "בתוך כל הדברים שנקראו יקרים נחשבת גם כן הסכלות. כמה יקרה היא נקודתה הפנימית, שהיא מחזקת את אור כל החכמה" ("אורות הקודש" א' עמ' עו). הקושיות המטופשות והמחוצפות ביותר יש בהן ניצוץ קדושה, שהוא חיזוק החכמה. "ומתוך החשך אור גדול זורח, מסכלות מעט אוצרות חיים של תבונה, של השכלה בהירה" (שם עמ' עז). בעזרת השטות אפשר לברר אוצרות עצומים של חיים, של תבונה. "דרכו של רב המנונא סבא, להקדים מיילי דשטותא לפני מיילי דחכמתא. כדי להכיר האור מתוך החושך, צריך שתהיה תכונת השטותא בעמקה היותר חודר. בחושך היותר שחור יש להשתמש כשרוצים לדעת את יתרון האור מתוך החושך" (שם עמ' עח). רב המנונא, היה תלמיד חכם גדול מאוד, המוזכר מעט בגמרא, אך הרבה מאוד ב"זוהר". לפני השיעור היה אומר שטות, דברי כפירה ואפיקורסות, ומזה היה בונה את השיעור, וזאת "כדי להכיר האור מתוך החושך". כדי לדחות שטות קטנה, יש צורך באור רב. כמובן שיכולת זאת אינה נחלת הרבים. יש אדם ששטות קטנה מפילה אותו. לכן, אומר מרן הרב: "היא מדה ראויה דוקא לנוני ימא" (שם). נונא בארמית - דג. רב המנונא, רב הדומה לדג. רק רב השוחה כדג במים, מסוגל להשתמש בשטות לטובתו, לטובת האמת. כאשר יש סערה בים, אפילו ספינות ענק הן כקליפת אגוז, ובסכנת טביעה וכיליון, הדגים, שהים הוא מקום חיותם הטבעי, אינם חוששים מן הסערה, להפך, הם גולשים על הגלים להנאתם ובוודאי שאינם ניזוקים. אם הרב הוא כדג במים, כלומר שהכל טבעי לו, כל המחשבות הן מחשבות עצמיות שלו, הרי שאין לו מה לפחד מדברי שטות. "היא מדה ראויה דוקא לנוני

ימא, שאינם צריכים אפילו להגנה של ספינות, וללכת בעמקי תהומות, וכל מצולות, הוא להם טיול ועונג" (שם). זו היא מידתו של רב המנונא סבא, שהיה שט בימא רבא - במקור התורה. גם שלמה המלך היה ודאי מנוני ימא, שהיה צולל בימא רבא, ויכול היה לשמוע כל מילי דשטותא ובכוחו להתמודד עם מילי דשטותא היותר עמוקים, היותר נוראים ופרובוקטיביים, ומתוכם הוציא את האור היותר גדול.

לכן בספר קהלת אין כל פחד משאלות, אפילו הקשות ביותר. ההדרכה היא: אם נתקלת בקושיות - שאל! יש תלמידים המתביישים לשאול את הרב שאלות אפיקורסיות, ומבקשים תשובה בעבור "חבר" שביקש לשאול. אין צורך להתחבא מאחורי גבו של חבר. אפשר לשאול את כל השאלות, כל הקושיות, כל הכפירה, כל היאוש. אין סתימת פיות. שאל, כדי שאפשר יהיה לענות עד תום. מרן הרב קוק בסידור "עולת ראייה" מסביר את הפסוק "ד' העלית מן שאול נפשי" (תהילים ל' ד). מהו "שאל"? מצב שאדם מלא שאלות ללא מענה, זהו "שאל"! שלמה המלך בספר זה מנסה לחלץ את האדם מן השאל. יש מצב גרוע יותר: "חייטני מיורדי בור". מצב זה הוא של אדם שאפילו שאלות אין לו. אדם נטול חיים, אך גם לו דואג ריבונו של עולם, ומחיה אותו.

אמנם, הדרך של שאלות קשות ונוקבות אינה דרך המלך. שלמה המלך כתב שני ספרים נוספים שאינם בנויים כך: ספר משלי שהוא ספר מוסר, המגנה בכל תוקף כל סטייה מוסרית ומכנה אותה "אשה זרה" (משלי ב' טז ועוד), וספר שיר השירים המלהיב לאהבת ד' ולדבקות בד'. שלמה המלך כתב ספר אהבה מלהיב וספר מוסר, וכן כתב גם ספר פילוסופי הבנוי על דיון וויכוח. במינון מועט לעומת התנ"ך כולו, יש לו מקום. כפי שאמרנו "יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט" (קהלת י' א), יש לתת גם לסכלות להתבטא מעט. יש לתת לאנשים לבטא את כל רחשי ליבם, גם אם הם פסימיים. אין לדכא אותם ולהפסיקם, וזאת כדי שאפשר יהיה להתמודד.

6. "בעלי אסופות נתנו מרעה אחד" (י"ב יא)

באופן זה אפשר להבין את ששת הפסוקים האחרונים של ספר קהלת, שהם מעין התנצלות של העורך.

ספר קהלת נערך על ידי סיעתו של חזקיהו, וזה אגב מתרץ את כל קושיותיהם של מבקרי המקרא המגלים שם סגנונות מאוחרים. אכן, הספר נערך בתקופה מאוחרת יותר. בספר השתלבו מילים וסגנון מאוחר. יש בו גם מילים לועזיות שהצטרפו לשפה העברית בתקופה מאוחרת יותר. למשל, המלה "יקר" אינה עברית אלא

פרסית (מגילה ט' א). המלה "פרדס" מקורה אף הוא פרסי. העורכים המאוחרים שיבצו פה ושם מילים בסגנון מאוחר יותר. חזקיה וסיעתו ערכו גם את ספר משלי, שיר השירים וישעיהו (בבא בתרא ט"ו א). הם סידרו את הספרים. יש דעה האומרת שאת ששת הפסוקים האחרונים הם כתבו בעצמם. הדבר יתכן, ויש לו תקדימים. לדוגמא, יש דעה האומרת שיהושע בן נון כתב את הפסוקים האחרונים בתורה, ואין הדבר מוריד מקדושתה. את סוף ספר שמואל כתבו נתן הנביא וגד החוזה. בספר משלי נאמר: "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה" (משלי כ"ה א). העתיקו, הכוונה סידרו, העבירו לשפה מאוחרת יותר.

בסוף ספר קהלת יש התנצלות של העורכים. אמנם, אין לבוא אליהם בטענות שגרמו בלבול ומבוכה, כיוון ששלמה המלך כתבו. שלמה המלך אינו כותב דברים ללא סיבה חינוכית. עליו נאמר: "ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם" (וי"ב ט), כלומר, שלמה אינו מתחכם ופילוסוף חסר אחריות העוסק בהתפלפלות עליונה ללא מודעות לנזקים חינוכיים שהגיגיו עלולים לגרום. קהלת, יותר משהיה חכם עוד למד דעת את העם, הוא היה מחנך גדול. ספריו הם ספרים חינוכיים אדירים, כולל ספר זה. המשך הפסוק אומר: "ואזן וחקר תקן משלים הרבה" (שם שם). "אזן", מסבירים חז"ל: "עשה אזנים לתורה" (רש"י שם). אין אפשרות להרים חבית ללא אוזניים שבהן תופסים כדי להרימה. שלמה המלך תיקן משלים, הסברה, דוגמאות וסגנונות הסברה רבים מאוד, חיפש דרכים אין ספור כדי שנבין. "בקש קהלת למצא דברי חפץ" (שם שם י). ביקש קהלת להסביר דברי חפץ, דברים יקרים וחשובים. דברי תורה ומוסר, אמונה וקדושה. אלה הדברים שחיפש להעביר ועשה זאת בדרכים פדגוגיות מופלאות ושונות. אין הוא סתם שופך את מר ליבו, כלל וכלל לא! אלה "דברי חפץ וכתוב ישר דברי אמת" (שם שם). הנאמר פה הוא מסמך של יושר ואמת, כשם שכל התורה היא יושר ואמת. שלמה המלך מלמד יושר ואמת דרך "שיר השירים" בצורה אחת, ב"משלי" בצורה אחרת וב"קהלת" באופן שונה לחלוטין, אך במגמה משותפת אחת.

"דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים" (שם יא). כך הם דברי החכמים האמתיים, דורבנות המכוונים את הפרה. אם הפרה סוטה מן הדרך דוקרים אותה בעזרת הדורבן כדי שתתיישר. החכמים האמתיים מודעים למה שמתחולל במציאות, והם מתבטאים ומעוררים על פי הנצרך. הם שמים לב לנסיבות המתחוללות, ועל פי זה הם מפעילים את השפעתם החינוכית. הגמרא מסבירה ש"משמרות נטועים" זו האמת המוחלטת (הגיגה ג' ב). את המוחלט הזה מבטאים באופנים שונים.

המשך הפסוק: "בעלי אסופות נתנו מרעה אחד" (י"ב יא). ספר קהלת נראה כאוסף של פסוקים הזרוקים ללא קשר ביניהם, אין הדבר נכון. לספר קו אחיד והוא בעל רצף. זאת ועוד, אם חשבתם שהספר הוא אסופה שאנו אנשי חזקיה אספנו, אין זה נכון, הם "נתנו מרועה אחד", מחנך אדיר שכתב את הספר כולו. אמנם לספר דרך יחודית, ולכן יש להזהיר: "זיתר מהמה בני הזהר" (שם יב), אין כל אחד יכול לכתוב ספר כזה. את שלמה המלך אי אפשר לחקות. מעט סכלות אפשרית, אך אין לעבור את המינון הנמוך הזה, "עשות ספרים הרבה אין קץ" (שם שס). אין לכתוב ספרים אין קץ בסגנון זה. שלמה המלך הרועה הגדול יודע מה הוא עושה. אם סגנון דומה ייכתב על ידי אדם אחר, הוא יהיה פטפוט ולהג מעייף, ולכן "עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר" (שם שס). הייחוד של ספר זה הוא: "סוף דבר הכל נשמע" (שם שם יג) אם הקשבת טוב לספר הזה, מראש ועד סוף והבנת היטב, הרי שהוא לימד אותך ש"את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" (שם שס). זה המסר של הספר, גם אם אין זה נראה בראייה ראשונה. הוא מסביר לך זאת באופן של ויכוח פילוסופי. אם לא הבנת זאת, הרי שלא הבנת דבר. "כי את כל מעשה הא-להים יבא במשפט" (שם יד) - אין הפקרות בעולם. יש דין וחשבון "על כל נעלם אם טוב ואם רע" (שם).